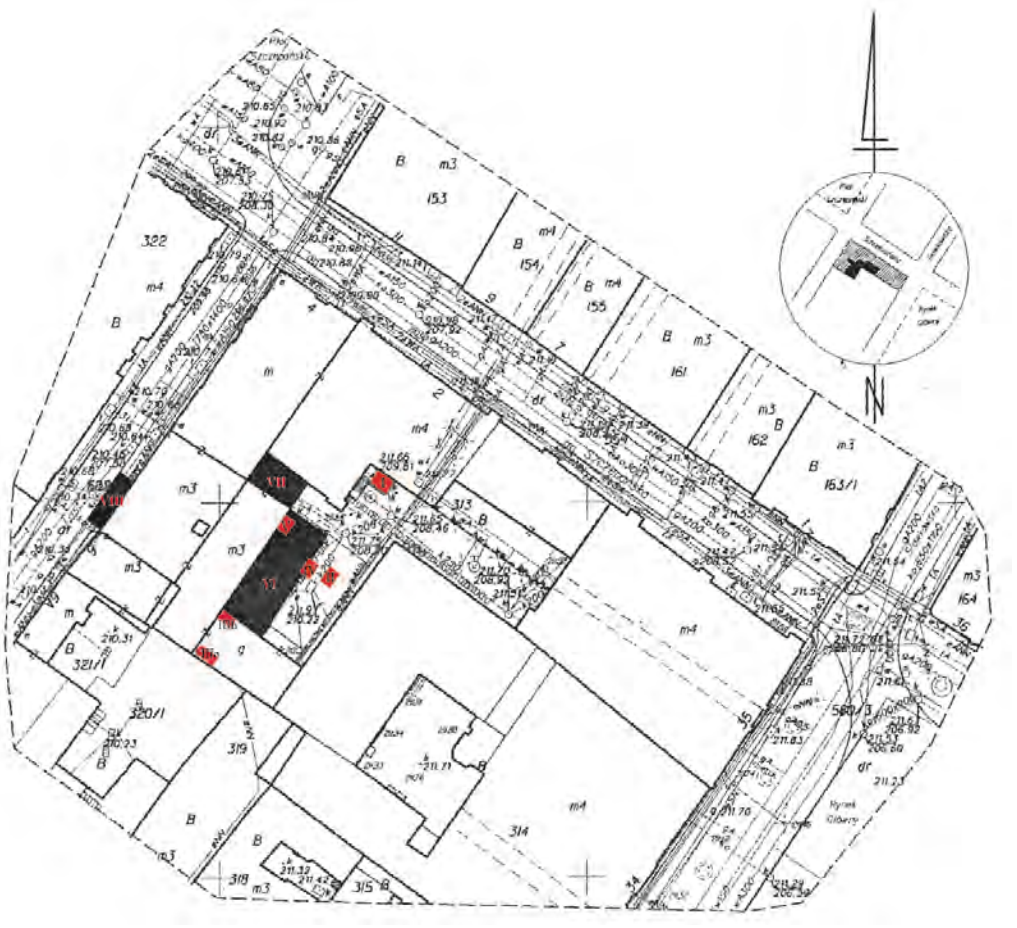
Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w trakcie prac ziemnych na terenie dziedzińca pałacu Pod Krzysztofory oraz w trakcie prac remontowych na posesji przy ulicy Jagiellońskiej 4

Ryc. 1. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; lokalizacja sond archeologicznych na planie zagospodarowania terenu; I–V sondy wykonane w 2008 r., VI–VIII sondy wykonane w 2010 r., oprac. M. Łyczak

Nadzór archeologiczny na terenie dziedzińca pałacu Pod Krzysztofory (Rynek Główny 35) oraz na chodniku wzdłuż zachodniej granicy posesji przy ulicy Jagiellońskiej 4 odbywał się pod kierunkiem mgr Moniki Łyczak we wrześniu i październiku 2010 roku.

Nadzór badawczy miał na celu rozpoznanie stratygrafii, charakteru i miąższości nawarstwień uformowanych w średniowieczu i w czasach nowożytnych na zapleczu gospodarczym dwóch przyrynkowych kamienic krakowskich, znajdujących się przy północno-zachodnim narożniku Rynku (tj. na zapleczu późniejszego pałacu Pod Krzysztofory i Pałacu Spiskiego). Prace ziemne objęły teren dawnych podwórzy gospodarczych wchodzących obecnie w skład dziedzińca Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Celem nadzoru archeologicznego było także zarejestrowanie oraz wstępne rozpoznanie murów różnoczasowych zabudowań oficynowych, które zostały częściowo odkryte już podczas badań ratowniczych prowadzonych w 1999 i 2000 roku (podczas przebudowy nawierzchni dziedzińca Muzeum oraz modernizacji kanalizacji ściekowej i opadowej), a także w trakcie sondażowych

badań wykopaliskowych wykonanych w 2008 roku pod kierunkiem mgr Moniki Łyczak i mgr. Emila Zaitza[1].

Nadzór archeologiczny prowadzony był w związku z realizacją projektu *Przebudowa budynku przy ul. Jagiellońskiej 4 oraz nadbudowa budynku stacji trafo i garażu (oficyna)* i obejmował nadzór badawczy nad wykopami budowlanymi na dziedzińcu pałacu Pod Krzysztofory, zajmującymi zaplecza posesji przy Rynku Głównym 34 (Pałac Spiski) oraz Jagiellońskiej 2 i 4, a także przekop usytuowany wzdłuż zachodniej elewacji budynku przy ulicy Jagiellońskiej 4, wykonany dla założenia izolacji przeciwwilgociowej[2]. Na potrzeby opracowania kontynuowano numerację wykopów zapoczątkowaną w trakcie badań sondażowych z 2008 roku (wykopy I–V); największy wykop, przeznaczony pod projektowaną stację trafo i umiejscowiony bezpośrednio przed wschodnią elewacją budynku przy ulicy Jagiellońskiej 4 oznaczono numerem VI, wykop wykonany przed wschodnią elewacją budynku przy Jagiellońskiej 2 oznaczono numerem VII, natomiast wykop przy zachodniej elewacji kamienicy przy Jagiellońskiej 4 oznaczono numerem VIII (ryc. 1).

Źródła historyczne[3] z XVI i XVII wieku oraz poprzednie badania ratownicze i sondażowe ujawniły, że teren objęty obecną inwestycją od początku istnienia zwartej zabudowy przyrynkowej zajmowały zabudowania gospodarcze, stajnie i budynki oficynowe, a także doły kloaczne oraz rynsztoki. Niestety w okresie nowożytnym znaczna część znajdujących się tu nawarstwień została zniszczona bądź też naruszona przez różnorodne wykopy budowlane i instalacyjne, związane przede wszystkim z przebudowami i modernizacjami istniejących budynków, z budową kanału blokowego w początkach XIX wieku oraz późniejszymi, licznymi modyfikacjami sieci kanalizacyjnej.

Obserwacje i analizy dokonane podczas nadzoru badawczego przeprowadzonego w 2010 roku potwierdziły w dużej mierze poprzednie ustalenia, pozwoliły także na ich uściślenie (datowania dendrochronologiczne), a częściowo także na zmianę interpretacji niektórych, rozpoznanych uprzednio bardzo fragmentarycznie, obiektów. W trakcie badań wykonane zostały dodatkowe analizy antropologiczne (mgr Jarosław Wróbel, Muzeum Archeologiczne w Krakowie) i osteologiczne (dr Jarosław Wilczyński, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie) oraz

Ryc. 2. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; widoczny zarys prostokątnej wczesnośredniowiecznej półziemianki („chaty"); widok od północy, fot. R. Górski

Ryc. 3. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; przekrój przez wypełnisko wczesnośredniowiecznej półziemianki; widok od zachodu, fot. R. Górski

badania dendrochronologiczne (prof. dr hab. inż. Marek Krąpiec, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), natomiast w trakcie opracowywania są także próbki geochemiczne pobrane w trakcie badań w 2008 roku (dr inż. Marta Wardas, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie).

Nawarstwienia średniowieczne

Nawarstwienia i relikty konstrukcji średniowiecznych odsłonięte zostały w części centralnej i północno-zachodniej wykopu oznaczonego numerem VI. Najstarszym odkrytym w trakcie badań obiektem jest prostokątna jama (półziemianka, określana umownie mianem chaty) o wymiarach 280 na 180 cm i głębokości około 60 cm, odkryta na głębokości 520 cm poniżej poziomu terenu (206,60 m n.p.m.); w profilu widoczne było płaskie dno i proste, zaokrąglone przy dnie ściany (ryc. 2–3). Obiekt wkopany był bezpośrednio w calec, który na tym obszarze stanowił żółty piasek pochodzący zapewne ze stożka napływowego Prądnika. Jego wypełnisko tworzyła dość jednorodna, ciemnobrunatnoczarna, tłusta warstwa gliniasta, która zawierała pojedyncze fragmenty ceramiki naczyniowej i dość liczne połupane kości zwierzęce, a także jeden duży ułamek cegły (palcówki), kilka żużli żelaznych, pojedyncze amorficzne drobiny polepy oraz dość liczne drobne drzazgi (szczapki) drewniane. Wyjątkowym znaleziskiem było kilka kości ludzkich zalegających bezpośrednio w przydennej części zasypiska „chaty" (ryc. 4). Nie znaleziono natomiast ani

[1] Zaitz E.: *Sprawozdanie z prac archeologicznych przy przebudowie nawierzchni dziedzińca Pałacu „Krzysztofory"*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2005, z. 23, s. 29–39; Łyczak M., Górski R., Zaitz E.: „Wyniki sondażowych badań archeologicznych na terenie dziedzińca Pałacu Krzysztofory – Rynek Główny 35 w Krakowie". Kraków 2008, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie (dalej cyt. arch. WUOZ).

[2] Łyczak M., Górski R.: „Wyniki badań prowadzonych w trakcie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi na terenie dziedzińca Pałacu Krzysztofory – Rynek Główny 35 oraz w trakcie prac remontowych na posesji przy ulicy Jagiellońskiej 4". Kraków 2010, mps w arch. WUOZ.

[3] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory". Właściciele i lokatorzy od XIV do XX wieku*. Kraków 1999.

Ryc. 4. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; kości ludzkie zalegające na dnie wczesnośredniowiecznej „chaty", fot. R. Górski

Ryc. 5. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; fragment przekroju przez nawarstwienia wykopu VI – widoczny piasek calcowy, warstwa humusowa (IV) oraz akumulacyjna warstwa wczesnośredniowieczna (IIIc) wraz z pozostałościami konstrukcji zrębowej; widok od południa, fot. R. Górski

w obrębie obiektu, ani też w jego najbliższej okolicy żadnych śladów pozwalających na rekonstrukcję części naziemnej domniemanej budowli; przypuszcza się zatem, że odsłonięty obiekt jest pozostałością niewielkiego, zagłębionego w ziemię budynku gospodarczego o lekkiej, być może plecionkowej konstrukcji, której pozostałości nie zachowały się.

Ceramika naczyniowa znaleziona w wypełnisku obiektu datowana jest na XI–XII wiek; natomiast cegła o wymiarach 13,5 na 8 cm uformowana została ręcznie (tzw. palcówka), a następnie uległa nieznacznemu zniekształceniu w trakcie suszenia. Możliwe jest, że pochodzi ona z tzw. horyzontu dominikańskiego, a więc wykonano ją w najstarszych cegielniach związanych z budową klasztoru dominikańskiego (wkrótce po roku 1222). Podkreślić należy, że wspomniane datowania dotyczą jedynie zasypiska zniszczonego już obiektu, który powstał niewątpliwie wcześniej; momentu jego powstania i funkcjonowania nie udało się ustalić. Na podstawie wcześniejszych badań archeologicznych wiadomo natomiast, że w północnej części Rynku, w rejonie kościoła Najświętszej Panny Marii, zalegają osadnicze warstwy akumulacyjne datowane na X–XIII wiek, w tym także pozostałości chat i palenisk[4]. Relikty wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej oraz różnego typu jam z płaskim lub nieckowatym dnem, zagłębionych w calec i datowanych na podstawie analizy ułamków ceramiki naczyniowej na XII i początek XIII wieku, zlokalizowano także w rejonie kościoła św. Szczepana[5].

Badania osteologiczne szczątków zwierzęcych pochodzących z tego obiektu wykazały, że należały one do bydła domowego i świni oraz kozy lub owcy. Na ich powierzchniach widoczne były liczne ślady działalności ludzkiej związanej z oprawianiem zwierzęcia i porcjowaniem mięsa (ślady dzielenia tuszy, opalania, rąbania), jak również ślady aktywności drapieżników – gryzienia przez psy. Dowodzi to, że odkryte szczątki zwierzęce są odpadami pokonsumpcyjnymi, które przez pewien czas mogły zalegać na powierzchni terenu (na poziomie użytkowym stanowiska), a dopiero po jakimś czasie znalazły się w wypełnisku obiektu, w którym zostały znalezione podczas ostatnich badań archeologicznych[6].

Analiza antropologiczna szczątków ludzkich, wśród których znalazły się trzony kości długich (udowych, piszczelowych, ramieniowej) oraz fragment żuchwy, pozwoliła jedynie na określenie wieku osobnika jako „dorosłego" (powyżej 20 lat). Fragmentaryczność odnalezionych szczątków może wskazywać na ich wtórne zdeponowanie w wypełnisku obiektu. Materiały te – podobnie jak kości zwierzęce – zostały tu prawdopodobnie przemieszczone wraz z ziemią ze starszego (zapewne wczesnośredniowiecznego) grobu lub z innego obiektu nekropolicznego podczas akcji niwelacyjnej. Domniemany pochówek został zapewne przecięty podczas robót ziemnych wykonanych przy kopaniu podziemnej części innej budowli średniowiecznej. Dziś można się domyślać, że zniszczono wówczas tylko tę część jamy grobowej, w której mogły znajdować się kończyny dolne oraz wyprostowana wzdłuż tułowia ręka. Tylko w ten sposób można tłumaczyć obecność w wypełnisku „chaty" kości długich nóg i jednej ręki, przy jednoczesnym braku kości miednicy, kręgów, czaszki, żeber oraz innych elementów ludzkiego kośćca. Być może pochówek ten wiązać można z XI-wiecznym cmentarzyskiem zlokalizowanym na terenie późniejszego Rynku Głównego[7] lub też z przykościelnym cmentarzem założonym przy powstałym w pierwszej połowie XIII wieku kościele św. Szczepana[8]. Z okolic badanego terenu znane są ponadto dość liczne wczesnośredniowieczne pochówki pojedyncze lub niewielkie grupy grobów, które wydają się nie być związane ze znanymi obecnie cmentarzyskami i cmentarzami przykościelnymi. Znalezisk takich dokonano m.in. na ulicach św. Anny 12 (róg św. Anny i Jagiellońskiej), Jagiellońskiej 4, na posesji przy ulicach Jagiellońskiej 7/7a i Szewskiej 10, na

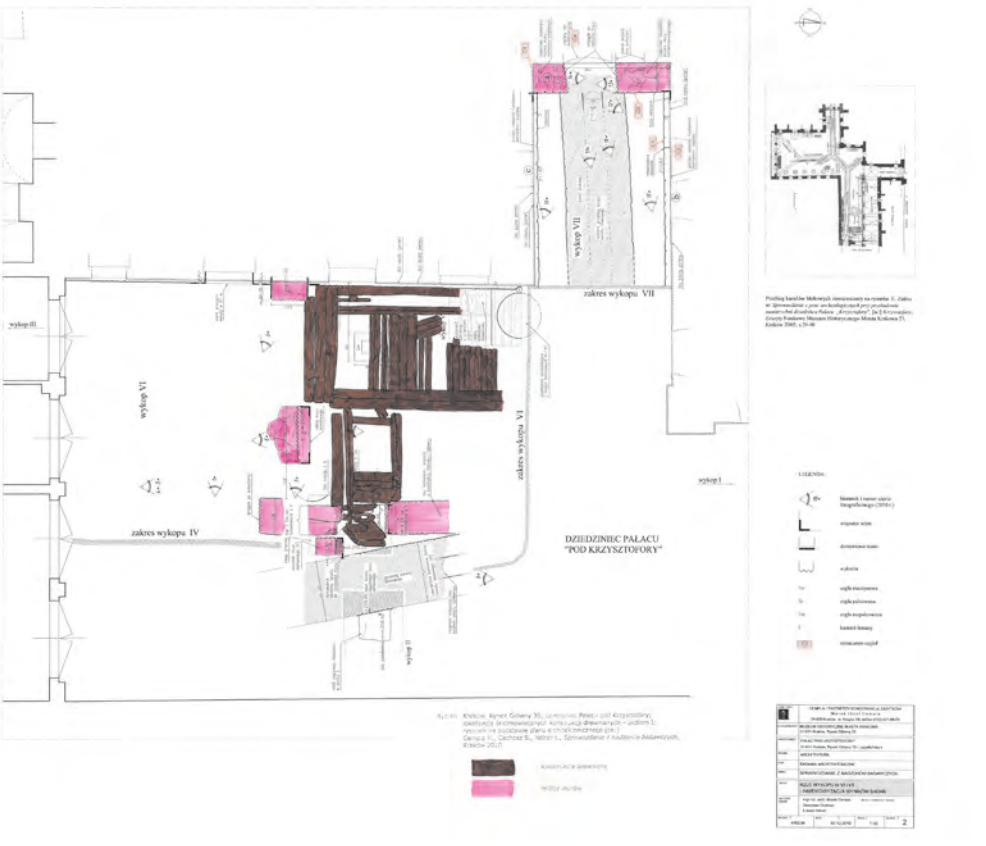
[4] Rajman J.: *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*. Kraków 2004, s. 80.

[5] Radwański K.: *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków 1975, s. 213.

[6] Wilczyński J.: „Opracowanie szczątków zwierzęcych odkrytych na stanowisku Krzysztofory, Rynek Główny 35, Kraków". Kraków 2011, mps w archiwum autora i autorów artykułu.

[7] Głowa W.: *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe na Rynku Głównym w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, t. 28, cz. 1, s. 129–144. Red. nauk. E. Firlet; Lenkiewicz T., *Badania archeologiczne prowadzone na Rynku Głównym w Krakowie w latach 1961–1963*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1964, t. 12, s. 159–167.

[8] Radwański K.: *Kraków przedlokacyjny*…, s. 213–215.

Ryc. 6. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; lokalizacja reliktów zabudowań murowanych i konstrukcji drewnianych na planie architektonicznym, oprac. M. Łyczak na podkładzie za: Cempla M., Cechosz S., Holcer Ł.: „Sprawozdanie z nadzorów badawczych". Kraków 2010

Rynku Głównym od strony ulicy Szewskiej, w Sukiennicach (koło wylotu ulicy Brackiej), a także przy placu Szczepańskim i w obrębie posesji przy placu Szczepańskim 3, a nieco dalej przy ulicy Szewskiej 25[9].

Ponad poziomem, na którym zarejestrowano pozostałości omawianej jamy-ziemianki („chaty"), zalegała około 20-centymetrowej miąższości warstwa żółtego piasku, niemożliwa do odróżnienia od otaczającego calca i stanowiąca zapewne rodzaj poziomu wyrównawczego. Z tego też powodu (projekt budowlany nie przewidywał w tym rejonie głębszych wykopów) nie można z całkowitą pewnością stwierdzić, czy żółty piasek, który osiągnięto na głębokości 480–510 cm p.p.t., stanowił warstwę calcową, czy też był pozostałością wspomnianej akcji niwelacyjnej.

Bezpośrednio powyżej uchwycono cienką (10–30 cm miąższości), piaszczystą warstwę barwy szarobrązowej, stanowiącą najprawdopodobniej pozostałości warstwy humusowej częściowo zabarwionej przemyciami z warstw zalegających powyżej (IV, ryc. 5). Jej obecność świadczyć może o chwilowym zaprzestaniu intensywnego wykorzystywania tego obszaru do celów gospodarczych i mieszkalnych[10].

Ponad nią znajdowała się dość jednorodna warstwa czarnobrunatnej mierzwy przemieszanej z utworami próchniczymi o miąższości około 200, a w części północno-zachodniej nawet do 300 cm (IIIc). Zawierała ona bardzo liczne fragmenty zbutwiałego drewna, nieliczne kości zwierzęce (drób, bydło), fragmenty skóry oraz amorficzne bryłki ołowiu, a także dość liczne ułamki ceramiki naczyniowej. Warstwa ta powstała zapewne w obrębie i w sąsiedztwie zabudowań o charakterze gospodarczym na drodze akumulacji różnorakich odpadów (m.in. szczątki drewna) oraz nieczystości związanych z hodowlą zwierząt (ściółka, pasza, odchody). Jej tworzenie się zapewne należy wiązać z powstaniem w XII i na początku XIII wieku regularnej drewnianej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej na terenie północnej części późniejszego lokacyjnego Rynku[11], a następnie z intensyfikacją działalności budowlanej (m.in. powstanie budynku wieżowego[12]) i gospodarczej w okresie polokacyjnym (pojawienie się zabudowy placu targowego w północno-zachodniej części Rynku pod koniec XIII wieku – tzw. budowla polokacyjna)[13].

[9] Myszka M.: Dawne cmentarze Krakowa w świetle badań archeologicznych. W: *Cmentarz Rakowicki w Krakowie*. Krakowska Teka Konserwatorska. T. 3. Kraków 2003, s. 129–131; Kubica-Kabacińska E.: „Archeologiczne badania ratownicze. Kraków, ul. Szewska 10 / Jagiellońska 7/7a". Kraków 2007, mps w archiwum autorki.

[10] Por. Zaitz E.: *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w Krakowie w 2004 r. przy przebudowie nawierzchni płyty Rynku Głównego po zachodniej stronie Sukiennic*. „Materiały Archeologiczne" 2006, t. 36, s. 86, 88.

[11] Buśko C., Głowa W., *Osada przedlokacyjna na Rynku krakowskim*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, t. 28, cz. 1, s. 145–152.

[12] Cechosz S., Ł. Holcer Ł.: *O początkach pałacu »Pod Krzysztofory« w świetle najnowszych badań architektonicznych*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2006, z. 24, s. 7, 8.

[13] Zaitz E.: *Sprawozdanie z badań*…, s. 89, 90.

Ryc. 7. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; pozostałości średniowiecznych niewielkich budynków gospodarczych o konstrukcji zrębowej; widok od wschodu, fot. R. Górski;

Ryc. 8. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; relikty średniowiecznych poziomów użytkowych w postaci drewnianej podłogi; widok od wschodu, fot. R. Górski

Ryc. 9. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; podwaliny średniowiecznego budynku gospodarczego o konstrukcji zrębowej, fot. R. Górski

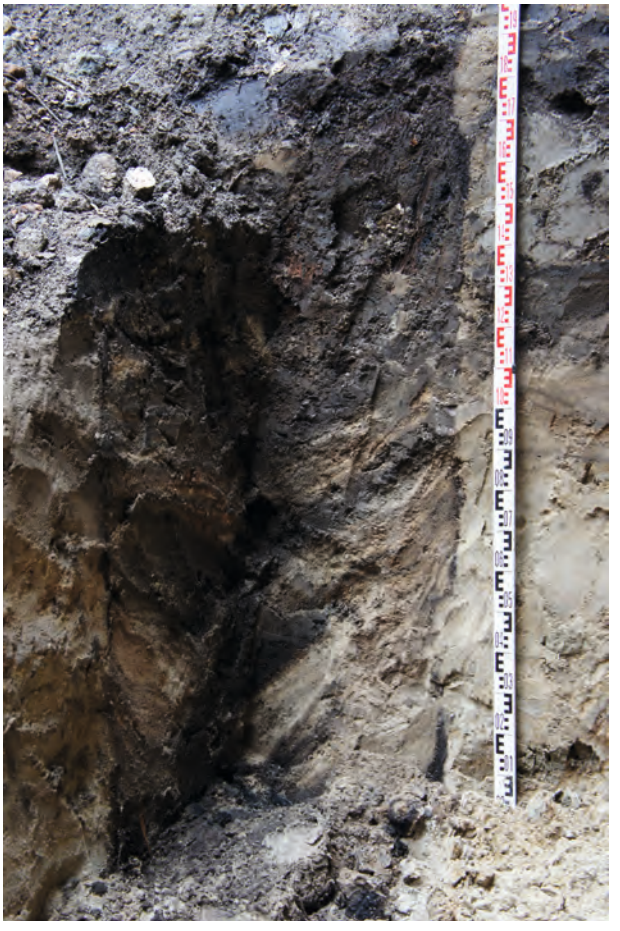

Ryc. 10. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; relikty średniowiecznych drewnianych budynków gospodarczych – widoczne detale konstrukcyjne (otwory do osadzania drewnianych czopów mocujących), fot. R. Górski

Materiał ceramiczny pochodzący z dolnej części opisanej powyżej warstwy pochodzi z X/XI–XIII wieku, w wyższych partiach pojawia się sporadycznie ceramika XII- i XIII--wieczna, dominuje natomiast ceramika o cechach charakterystycznych dla XIV i XV stulecia (w tym importowana ceramika grafitowa). W nawarstwieniach tych pojawia się także ceramika i fragmenty kafli z okresu pomiędzy XVII a XIX wiekiem (analiza ceramiczna na podstawie sondaży z 2008 roku oraz nadzoru z 2010 roku), zabytki ruchome związane z budownictwem (żelazne gwoździe ciesielskie), rolnictwem (sierp żelazny) i pieczeniem chleba (drewniane narzędzie do rozgarniania żaru w piecu), a także z zabawą dzieci (niewielki fragment glinianej zoomorficznej figurki). Układ zabytków oraz charakter górnej części utworów wskazują, że strop omawianych nawarstwień został naruszony w czasach nowożytnych i prawdopodobnie ponownie uformowany (odtworzony) ze zniszczonych i przemieszanych nawarstwień kulturowych ze średniowiecza (warstwa IIId). Zapewne stało się to przy okazji bliżej nieokreślonych prac budowlanych i robót niwelacyjnych. Przypuszczalnie dopiero wówczas do przemieszanych warstw trafiły zabytki nowożytne z XVII–XIX wieku.

W obrębie wspomnianej warstwy organicznej zawierającej duże ilości mierzwy i szczątków drewna na całej powierzchni części północnej wykopu odsłonięto różnego typu konstrukcje drewniane. Przypuszczalnie są wśród nich zarówno pozostałości niewielkich budynków gospodarczych o konstrukcji zrębowej, relikty poziomów użytkowych w postaci drewnianych podłóg, a także zniszczonych, przewróconych ścian (ryc. 6–10). Część konstrukcji zrębowych posadowiona była bezpośrednio na warstwie humusowej (ok. 500 cm poniżej poziomu terenu – 206,80 m n.p.m.– m.in. dwa obiekty odkryte w trakcie badań w 2008 roku)[14],

[14] Łyczak M., Górski R.: „Wyniki badań…", s. 7.

Ryc. 11. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; pozostałości studni (?), fot. R. Górski

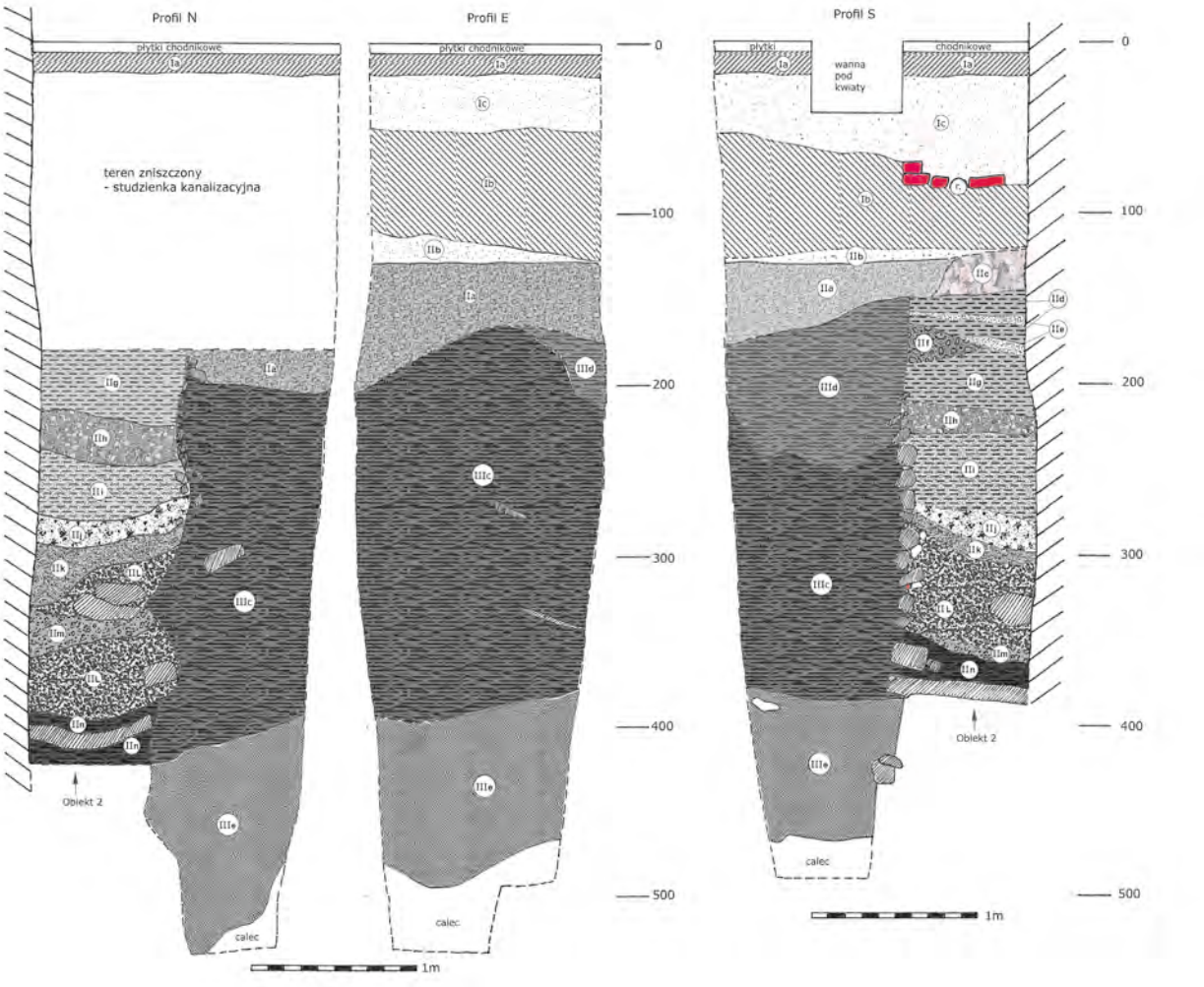
a część podwalin budynków spoczywała w obrębie warstwy organicznej; natomiast najwyżej zachowany poziom użytkowy (odkryty w 2008 roku) w postaci warstwy ułożonych poziomo desek i belek znajdował się już ponad warstwą mierzwy, w obrębie próchnicznej, ciemnobrunatnej warstwy, zawierającej oprócz bardzo licznych fragmentów konstrukcji drewnianych, także ślady spalenizny (w tym węgle drzewne; warstwa IIIb). Pierwotnie wspomniany poziom użytkowy zinterpretowano jako nowożytny ze względu na obecność w obrębie tej warstwy nowożytnej ceramiki. Pojawiała się ona obok fragmentów naczyń datowanych na okres od XII do XV wieku, które wówczas wydawały się zalegać na złożu wtórnym. Chronologię taką umożliwiał także brak datowań dendrologicznych, które w 2008 roku nie przyniosły efektu ze względu na zły stan zachowania drewna[15]. W trakcie obecnego nadzoru możliwości pozyskania dobrych prób drewna do datowania warstw i obiektów były znacznie większe, toteż udało się uzyskać aż dziewięć dat bezwzględnych. Uzyskano je, pobierając próbki zarówno z konstrukcji zalegających najgłębiej (około 500 cm p.p.t.), jak i najpłycej (około 250 cm p.p.t.). Wyniki badań wykazały, że drzewa (sosny, jodły, olchy), z których pochodziły próby ścięto pomiędzy rokiem 1285 a 1319, przy czym drewno nie wydaje się używane wtórnie[16]. Można zatem sądzić, że najstarsze konstrukcje drewniane wzniesione zostały na początku pierwszej połowy XIV wieku, natomiast nowożytny materiał zabytkowy dostał się do otaczających je warstw (IIIa) w trakcie znacznie późniejszych przedsięwzięć budowlanych, których efekty zostaną omówione poniżej.

Być może do obiektów średniowiecznych zaliczyć można także pozostałości kolejnego obiektu ziemnego (studni?), który odsłonięto w trakcie pogłębiania wykopu pod nową instalację windy w ścianach wykopu VI, w południowo-zachodnim narożniku dziedzińca (ryc. 11). Ślady pionowych ścianek domniemanej studni rozpoznano w profilu na szerokości około 1 metra. Pojawiły się one na głębokości około 400 cm p.p.t. w obrębie warstwy organicznej (mierzwy) i kontynuowały się w piasku calcowym do głębokości co najmniej 760 cm (na tej głębokości zakończono eksplorację nawarstwień w szybie pod windę, nie osiągając dna studni). Z uwagi na duże ryzyko naruszenia statyki kamienicy i niebezpieczeństwo zawalenia się jej ściany wschodniej, a także ze względu na bardzo sypkie i silnie obciążone profile wykopu, nie udało się wykonać szczegółowej dokumentacji tego obiektu. Na wykonanych zdjęciach widoczne jest natomiast charakterystyczne wypełnisko obiektu, powstające prawdopodobnie przy samoistnym osunięciu (zawaleniu) się ścian obiektu ziemnego. Z tych samych powodów nie udało się również uchwycić jakichkolwiek śladów cembrowiny bądź innych zabezpieczeń ścian w obrębie domniemanej studni.

Nawarstwienia nowożytne (XVI–XVIII wiek)

Prace badawcze wykonane w latach 2008 i 2010 wykazały, że nawarstwienia nowożytne, uformowane przed XIX wiekiem, zostały praktycznie całkowicie zniszczone w trakcie różnorodnych prac instalacyjnych i budowlanych, a szczególnie podczas budowy sieci murowanych kanałów blokowych, które na omawianym podwórzu tworzą rozbudowaną sieć kanalizacyjną. Przypuszczalnie z czasami nowożytnymi łączyć można uchwyconą w północno-zachodnim narożniku wykopu VI szarawą, piaszczystą warstwę o charakterze wyrównawczym, zawierającą bardzo drobne fragmenty cegieł, pojedyncze odłamki dachówek oraz grudki gliny (warstwa IIa). Miejscami w jej obrębie znajdowały się skupiska rumoszu ceglanego (amorficzne okruchy cegieł, fragmenty dachówek; warstwa IIc) oraz zalegająca ponad nimi cienka (10–20 cm) warstwa zaprawy wapiennej, stanowiąca zapewne relikt poziomu budowlanego (warstwa IIb). Utwory te mogą być związane z budową lub przebudową kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 4. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że konstrukcje drewniane znajdujące się bezpośrednio przy elewacji wschodniej budynku przy ulicy Jagiellońskiej 3 są w dużej mierze naruszone bądź zniszczone, zaś w trakcie badań prowadzonych w 2008 roku przy wspomnianej elewacji zarejestrowano sekwencję warstw

[15] Krąpiec M.: „Badania dendrochronologiczne próbek drewna z dziedzińca Pałacu Krzysztofory przy Rynku Głównym 35 w Krakowie." Kraków 2008, mps w archiwum autora i autorów artykułu.
[16] Idem: „Wyniki analizy dendrochronologicznej prób drewna z badań archeologicznych prowadzonych w Pałacu Krzysztofory w Krakowie w 2010 r.". Kraków 2010, mps w archiwum autora i autorów artykułu.

Ryc. 12. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; przekroje nawarstwień w ścianach sondy V (2008) – widoczne nawarstwienia związane z budową lub przebudową kamienicy przy ul. Jagiellońskiej 4 (IId-n), rys. M. Łyczak

nowożytnych, które wówczas błędnie uznano za wypełnisko obiektu nowożytnego o bliżej nie określonym przeznaczeniu (warstwa IId-n, ryc. 12). Wspomnianą sekwencję tworzyły różnej miąższości warstwy mierzwy (zawierającej pojedyncze kamienie, wióry drewniane), próchnicy, gliny przemieszanej z piaskiem, tłucznia wapiennego przemieszanego z zaprawą murarską oraz piasku, a także warstewki drewna. W obrębie wspomnianego nasypu znaleziono dość liczne fragmenty ceramiki naczyniowej datowanej od okresu wczesnego średniowiecza (XII wiek) do XVIII wieku. Starsze zabytki znajdowały się ewidentnie na złożu wtórnym w warstwach, których ukształtowanie nastąpiło najwcześniej w ciągu XVIII wieku[17].

Zgodnie ze źródłami historycznymi[18], w okresie nowożytnym na terenie podwórza gospodarczego znajdowały się także prywety (doły kloaczne). Ich reliktów nie udało się na razie odsłonić metodami archeologicznymi w południowo-zachodniej części dziedzińca Muzeum. Obecność na badanym terenie tego typu obiektów potwierdził jedynie odwiert geologiczny, wykonany w trakcie prac archeologicznych w roku 2008, w sondzie IV usytuowanej pomiędzy wykopem VI a elewacją zachodnią Pałacu Spiskiego. W odwiercie tym na głębokości 6 m natrafiono na wypełnisko charakterystyczne dla dołu chłonnego; odwiert zakończono na głębokości 8 m, nie osiągając dna obiektu[19]. Nie uzyskano z niego żadnego materiału archeologicznego, toteż nie można go jednoznacznie powiązać z konkretnym okresem historycznym.

Nawarstwienia współczesne (XIX–XX wiek)

Nawarstwienia współczesne zarejestrowano we wszystkich sondach i wykopach budowlanych. W obrębie dziedzińca w ich skład wchodziła nawierzchnia wykonana podczas ostatnich prac remontowych w latach 1999–2000. Tworzyły ją płytki chodnikowe ułożone na podsypce piaskowej, a miej-

[17] Łyczak M., Górski R., Zaitz E.: „Wyniki…", ryc. 13, 14, fot. 18.

[18] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu*…, s. 40.

[19] Jarocki Z.: Opinia geotechniczna dla zmiany koncepcji remontu kompleksowego Pałacu Pod Krzysztofory, Rynek Główny nr 35 w Krakowie. W: Sobieszek L.: „Sprawozdanie z nadzoru konstrukcyjno-geologicznego nad badaniami archeologicznymi prowadzonymi w podworcu Muzeum Historycznego Miasta Krakowa »Pałacu Pod Krzysztofory«". Kraków 2008, mps w archiwum autorki.

scami na wylewce betonowej. Poniżej znajdowały się różnego typu warstwy utwardzające i wyrównawcze, uformowane z piaszczysto-gruzowych nasypów niwelacyjnych. Miejscami były one przewarstwione piaskiem, soczewkami gruzu ceglanego oraz zaprawy wapiennej (warstwa Ia–d).

W skład nawarstwień współczesnych wchodzą także bardzo liczne, różnorodne wkopy budowlane i instalacyjne, związane zarówno z budową na początku XIX wieku kanału blokowego, jak i zakładaniem kanalizacji ściekowej i opadowej w ciągu wieku XX. Pozostałością tych prac są relikty kanału blokowego oraz liczne studzienki (ceglane i betonowe) i przewody kanalizacyjne. Całkowita miąższość nawarstwień współczesnych w obrębie wykopów VI i VII wahała się od 120 do ponad 350 cm.

Wyłącznie nawarstwienia nowożytne zarejestrowano także w obrębie wykopu VIII. Było to związane z kilkoma etapami wykonywania prac izolacyjnych partii fundamentowej ściany wschodniej kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 4. Prace ziemne przy tej elewacji realizowano prawdopodobnie w XIX i XX stuleciu.

Relikty architektury

W trakcie archeologicznych badań ratowniczych (1999–2000), sondażowych (2008) nadzoru badawczego (2010) odkryto szereg murów kamiennych, ceglanych i kamienno-ceglanych, stanowiących pozostałości dawnej zabudowy oficynowej, a także relikty XIX-wiecznego kanału blokowego (por. ryc. 6).

W obrębie całego podwórza uchwycono system XIX-wiecznych kanałów blokowych; ich koryto (o szerokości 65 cm) tworzyły płyty piaskowcowe, natomiast obudowa i sklepienie (całkowita szerokość kanału około 195–220 cm) wykonane były zazwyczaj z łamanego kamienia wapiennego.

W obrębie wykopu VI w trakcie nadzoru badawczego zidentyfikowano dwa niewielkie, nieznane wcześniej relikty murów. W fundamentowej partii muru wschodniego kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 4 odkryto prostopadle wystający o około 50–70 cm względem lica fundamentu fragment kamiennej ściany – strzępie po wcześniejszym (zapewne XVI-wiecznym) murze kamiennym; jego korona znajdowała się na poziomie 211,20 m n.p.m., natomiast stopy nie osiągnięto. Pośrodku wykopu natrafiono na pozostałość kamiennej ściany lub filara (ryc. 13) – krótki fragment muru o szerokości około 185 cm, usytuowany równolegle do wschodniej fasady budynku przy ulicy Jagiellońskiej 4 (w odległości około 4 m); od strony północnej mur posiadał regularne narożniki, natomiast od strony południowej został wyburzony; jego korona znajdowała się na poziomie 210,80 m n.p.m., natomiast

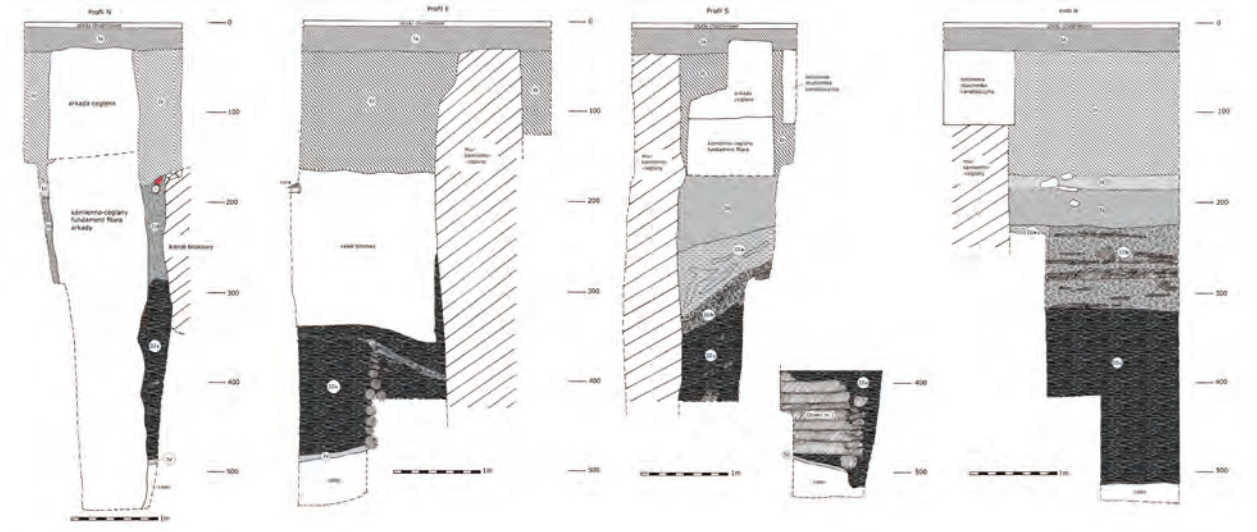
Ryc. 13. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; widok ogólny wykopu od strony południowej; w części centralnej widoczna pozostałość kamiennej ściany lub filara, fot. R. Górski

stopy nie osiągnięto; struktura muru i wyjątkowo słaba zaprawa, w kolorze ciemno-ugrowym z małą zawartością wapna nie pozwala na dokładne datowanie reliktu[20]. W części wschodniej wykopu odsłonięto także znane od 2008 roku relikty ceglanej arkady posadowionej na wysokich filarach z kamienia łamanego (ryc. 14)[21].

W wykopie VII uchwycono niewielkie relikty kolejnego kamiennego muru wysuniętego przed lico wschodniej ściany budynku przy ulicy Jagiellońskiej 2 i związanego z murem północnym kamienicy; analiza pomiarów cegieł zawartych w kamiennych fundamentach pozwoliła ustalić, że znajdują się tam zarówno wtórnie użyte cegły średniowieczne, jak i XVII-wieczne; na XVII-wieczne pochodzenie murów wskazuje również sposób wykonania całości[22].

Relikty dwóch struktur kamiennych odsłonięto także w obrębie wykopu VII przy zachodniej elewacji kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 4. Były to prawdopodobnie relikty kamiennych szkarp: szerokiej (250 cm) przypory narożnej, czyli południowej, a także węższej, dostawionej do środkowej części fundamentu elewacji. Niewielkie fragmenty zachowanych murów i równie niewielki fragment widocznego fundamentu (reszta przykryta XIX-wiecznym opłaszczowaniem ceglanym) nie pozwala na dokładniejsze datowanie pierwotnego domu przy ulicy Jagiellonskiej 4; sposób jego wykonania, rodzaj zaprawy i wielkość kamieni użytych do budowy pozwala jedynie w przybliżeniu określić czas jego powstania na XVI lub XVII wiek[23].

[20] Cempla M., Cechosz S., Holcer Ł.: „Sprawozdanie z nadzorów badawczych". Kraków 2010, s. 3, 5, 6, mps w arch. WUOZ.
[21] Łukacz M.M.: „Kraków Rynek Główny 35. Badania architektoniczne towarzyszące badaniom archeologicznym na terenie dziedzińca pałacu »Pałacu Pod Krzysztofory«". Kraków 2008, mps w arch. WUOZ.
[22] Cempla M., Cechosz S., Holcer Ł.: „Sprawozdanie…", s. 6.
[23] Ibidem, s. 6, 7.

Ryc. 14. Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory; przekroje nawarstwień w ścianach sondy IV (2008) – widoczne relikty ceglano-kamiennej arkady, rys. M. Łyczak

Wyniki badań

W trakcie przedmiotowego nadzoru archeologicznego na terenie podwórza pałacu Pod Krzysztofory stwierdzono obecność przemieszanych nawarstwień o charakterze nasypowym, które pochodzą głównie z czasów współczesnych. Pod nimi zachowały się relikty różnorodnych nawarstwień kulturowych i poziomów użytkowych pochodzących z okresu wczesnego i późnego średniowiecza, a także pozostałości dawnej zabudowy o charakterze mieszkalnym i gospodarczym. Wyróżniono wśród nich pozostałości budowli murowanych z czasów nowożytnych oraz resztki zabudowań drewnianych i drewnianych poziomów użytkowych pochodzących z czasów średniowiecza.

W chwili obecnej można stwierdzić, że na terenie dziedzińca do głębokości około 120–150 cm p.p.t. zalegają współczesne nasypy piaszczysto-gruzowe o charakterze niwelacyjnym. W ich obrębie występują też różnoczasowe przekopy instalacyjne (energetyczne, wodociągowe, gazownicze i kanalizacyjne) oraz bardzo liczne studzienki kanalizacyjne (czynne i nieczynne). Miejscami wkopy kanalizacyjne i budowlane dochodzą do głębokości przekraczającej 300 cm (m.in. w sąsiedztwie kanału blokowego).

W sąsiedztwie zachodniej elewacji Pałacu Spiskiego, w obrębie wschodniego i zachodniego fundamentu kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 4, zachodniego fundamentu kamienicy przy Jagiellońskiej 2 oraz przy północno-zachodnim narożniku i w centralnej części dziedzińca znajdują się relikty różnoczasowych murów kamiennych i ceglano-kamiennych. Prawdopodobnie są to pozostałości pierwotnych kamienic i zabudowań oficynowych oraz pozostałości zniszczonych kanałów blokowych pochodzących z XIX stulecia.

W nawarstwieniach dziedzińca zaobserwowano obecność niezaburzonych warstw kulturowych – przede wszystkim średniowiecznych (w tym też reliktów poziomów użytkowych podwórza o utwardzonej nawierzchni). Pojawiały się one od głębokości około 200 cm i kontynuowały do stropu piasku calcowego. W trakcie badań archeologicznych i geologicznych odkryto także relikty konstrukcji drewnianych. Przypuszczalnie były to resztki zabudowań gospodarczych, jak i powiązanych z nimi dołów chłonnych (kloacznych). W ich sąsiedztwie zalegały specyficzne utwory związane z funkcjonowaniem tego obszaru jako zaplecza gospodarczego, to znaczy warstwy organiczne przesycone mierzwą, szczątkami drewna, korą i innymi materiałami organicznymi. W utworach tych znajdowały się też dość liczne fragmenty naczyń glinianych z wczesnego i późnego średniowiecza, a także połupane kości zwierzęce oraz ułamki ceramiki budowlanej. Ponadto zaobserwowano także nawarstwienia związane z osadnictwem przedlokacyjnym w postaci zasypiska wczesnośredniowiecznego obiektu półziemiankowego.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają zatem stwierdzić, że zalegające w obrębie obszaru objętego badaniami nawarstwienia zawierały niezaburzone sekwencje nawarstwień historycznych z licznymi zabytkami ruchomymi oraz reliktami zabudowy gospodarczej.

Results of Archaeological Research Conducted during Earthworks in the Courtyard of Krzysztofory Palace and Renovation Works in the Property Located at 4 Jagiellońska Street in Kraków

In connection with a planned construction investment, archaeological excavations were carried out in the courtyard of two urban mansions located at the Main Market Square – Krzysztofory Palace and Spiski Palace – in 2008 and 2010. The aim of the research project was to assess the stratigraphic situation in the area covered by the outbuildings connected with the aforementioned historical houses. In the course of that fieldwork relics of a small building buried in the ground were discovered in the area. On the basis of ceramic material found on the site, the building was dated to approximately the 13th century. Moreover, uncomplete human remains, probably from an older, damaged, early mediaeval burial were also discovered in the back-fill of this structure. An accumulative layer of great thickness (200–300 cm), containing mainly compost and a humus fraction, as well as relics of wooden buildings and hard surface utility levels were also found. Results of dendrochronological analysis suggest that the wooden structures were probably built around the middle of the 14th century, whereas the whole stratigraphic layer was created between the 13th and the 15th century, as suggested by the fragments of ceramic vessels found within.

Subsequent early modern (16th–18th century) layers that existed in the area covered by the excavations were to a large extent damaged in the course of various contemporary construction and installation works. Still, in one of the geological boreholes, researchers managed to localize the back-fill of a cesspit – the privy which, according to historical data, was used on the site in the modern era. Surprisingly, relics of theretofore unknown, older brick and stone structures in the form of buttresses, pillars, and even remnants of a brickwork arcade were also localized in the course of excavation works. Moreover, the research revealed the existence of a 19th-century system of block sewers covering the entire area of the courtyard.